

Dorina MACOVEI
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

DETERMINOLOGIZAREA TERMENILOR ECOLOGICI – ANALIZĂ LEXICO-FUNCȚIONALĂ

The determinologization of ecological terms – a lexico-functional analysis

Abstract. Due to the interest of human beings to lead an ecological life, the term „ecology” penetrated in almost every area of our living creating new concepts and consequently, new terms appeared to name these concepts. There are cases when the words meaning ecological notions migrate into the common language or other specialized vocabularies, thus their connotation undertakes slight modifications. This phenomenon is called determinologization which is based on analogy. This article is an attempt at getting an insight into how the meaning of ecological terms evolves alongside the world and human understanding in other fields, excepting ecological texts. The research is based on examples drawn from newspapers and on-line press.

Keywords: terminology, term, word, determinologization, specialized vocabulary, common language, connotation etc.

În ultimii ani, ca urmare a întrebuițării pe larg a terminologiei ecologice de către multe grupuri sociale ale populației, are loc un proces amplu de determinologizare a termenilor ecologici, mulți dintre aceștia trecând dincolo de limbajul ecologic. Acest fenomen de determinologizare se produce atunci când termenii ecologici pătrund în vocabularul general și îl considerăm un proces firesc, ca urmare a utilizării masive a acestor termeni în presă. În observațiile savantului ceh C. Sochor, 90% din volumul de cuvinte noi apar din terminologii. Acest proces ia amploare începând cu anii ’30 ai secolului al XIX-lea când se constată un interes deosebit față de științele exacte, de noile descoperiri și de popularizarea lor în masă. Deoarece trăim într-o perioadă când orice informație este mediatizată, elementele terminologiilor sunt deosebit de răspândite și noi, cititorii, avem acces involuntar la ele. Astăzi, un număr mare de termeni din limbajele specializate au pătruns în limba comună și s-au adaptat atât de profund în lexicul comun, încât nu mai apar ca termeni specializați în dicționare.

Această determinologizare, întrebuițare a termenilor specializați în limbajul uzual cotidian, este numită de Robert Galisson „banalizare lexicală” [1, p. 8]. În procesul de migrare a termenului spre limba comună, acesta suferă modificări semantice, poate să își piardă sensul său, conceptual, unicitatea și caracterul său sistematic, însușind însă trăsături pragmatice noi. Cercetătoarea rusă L. Cutina menționează că o mare parte a modificărilor semantice sunt legate nemijlocit de procesul pătrunderii termenilor în limba comună [2, p. 82-94].

Din punctul de vedere al terminologului român A. Bidu-Vrănceanu, determinologizarea este un proces gradabil: „transferul termenului în texte și contexte de largă circulație antrenează un proces de determinologizare a sensului specializat în grade diferite” [3, p. 38] și include atât 1. etapa când termenii își păstrează nodul dur și dimensiunea denotativă, cât și 2. etapa când pe lângă dimensiunea denotativă, termenul își atribuie și o dimensiune conotativă. Autoarea susține că un termen prin diferite valori conotative atinge un „grad maxim de determinologizare” [3, p. 40], aceasta nu înseamnă însă că determinologizarea este totală, fapt afirmat de unii lingviști. De exemplu, cercetătoarea L. Cepraga stabilește două tipuri de determinologizare: „1. Determinologizarea relativă (numită și parțială); 2. Determinologizarea finală (sau totală)” [4, p. 154].

O analiză asemănătoare cu cea a lingvistului A. Bidu-Vrănceanu vedem la M. Rizea, unde „migrarea termenilor spre limba comună implică o serie de modificări semantice, asociate unui proces de determinologizare în grade diferite, de la simpla «diluție» a sensului specializat, până la adăugarea de conotații. Gradul cel mai înalt al îndepărtării de «nucleul dur» al sensului specializat corespunde, așadar, apariției deviațiilor semantice de tip metaforă sau metonimie, când se manifestă nu numai o extindere a termenilor spre limba comună, ci chiar o asimilare a lor” [5, p. 2].

Potrivit terminologului rus A. Superanskaia, determinologizarea include două etape: 1. pătrunderea termenului în limbajul comun sub forma unui cuvânt cu semnificație terminologică; 2. în cadrul acestei etape are loc un transfer semantic al acestui cuvânt „terminologic”.

În procesul determinologizării se poate observa cu ușurință modificarea intensiunii și extensiunii termenului. Intensiunea termenului (totalitatea implicațiilor unui concept sau termen; sens) se diminuează, iar extensiunea termenului (totalitatea, clasa de obiecte cărora le corespund notele, atributele unui concept sau termen) se extinde sau restrânge. Ca urmare, termenul devine cuvânt care aparține limbii comune, privat de orice exactitate terminologică și își pierde legătura cu conceptul pe care îl desemna.

În terminologia ecologică ca și în alte terminologii există termeni ecologici puri, termeni ecologici comuni cu limba comună și termeni ecologici interdisciplinari. Cu cât crește probabilitatea unui termen ecologic de a fi în limba comună, cu atât scade probabilitatea lui de a fi în limbajul interdisciplinar, ceea ce declanșează o vulgarizare lexicală sau determinologizare. De fiecare dată când termenul părăsește sfera limbajului specializat și pătrunde în limba comună, determinologizarea nu este totală. El își păstrează parțial semnificația terminologică neputând fi rupt de „nucleul dur semantic” [3, p. 29]. În această situație, afirmă A. Bidu-Vrănceanu, termenul se situează într-un spațiu de interferență, deoarece el nu aparține nici limbajului specializat și nici limbii comune.

Luând în considerare observațiile expuse mai sus, vom încerca să analizăm un număr de termeni ecologici în contexte diferite și vom urmări procesul de „diluție” semantică și adăugarea de conotații noi. Pentru aceasta am recurs la exemple de contexte din diferite domenii preluate din presă și surse electronice on-line. Trebuie să menționăm că în limbajul ecologic termenii care se supun determinologizării sunt termeni monomembri care capătă nuanțe semantice noi datorită contextului. Astfel, prin acest fenomen se atestă și o popularizare a terminologiei ecologice.

Să urmărim termenii ecologici care migrând în limba comună suferă schimbări de sens datorită contextului din care vor face parte. De exemplu, lexemul *arid* cu primul sens din dicționar: „(despre soluri, regiuni) care este lipsit de umezeală; uscat, neroditor, neproductiv, sterp” [6, p. 127] apare în contexte din limba comună cu semnificația „sărac în idei, în imagini; sec, plictisitor, greoi” [6, p. 127]:

Context ecologic	Context neterminologic
„În deșertul arid Karakum, care acoperă o suprafață întinsă din țară și care este cunoscut pentru mediul vitreg și temperaturile extreme, poate fi descoperită uriașa groapă Derweze sau Darvaza, numită de localnici Poarta către Iad” (neproductiv, uscat, secetos) [7].	„Bazele regimurilor totalitare sunt hrănite de mizerie și sărăcie. Ele se multiplică pe terenul arid al sărăciei și dezordinii sociale” (sărac în imagini, plictisitor) [7]. „Dezbaterea despre Europa, deși a avut un subiect considerat îndeobște arid, a fost foarte animată, iar intervențiile participanților au fost urmărite de un public de aproximativ 150 de persoane, care nu se dădea dus nici măcar când a început ploaia” (sec, greoi, fără interes) [7].

Exemplele expuse mai sus ilustrează perfect fenomenul penetrării unui termen ecologic în limba comună, însoțit de o „diluție” parțială, dar, în același timp, remarcăm nuanțe conotative noi ale unităților lexicale „teren arid” și „subiect arid” – sărac în imagini, plictisitor, sec, greoi, fără interes – care apar în baza procedurii de metaforă. În contextul medical: „Cei 12 ani de droguri au lăsat urme adânci: e numai piele și os, ochii îi sunt mici și împăienjeniți, tenul arid și decojit, dantura cariată” [8], același termen urmează aceeași cale de determinologizare, atribuindu-și semnificația de „uscat, deshidratat”.

Este de menționat faptul că în procesul de determinologizare sunt antrenate de obicei termeni monomembri, care își pierd sau schimbă nuanța terminologică datorită conexiunii lor cu alte cuvinte din limba comună. Astfel, suntem prezenți la o nouă utilizare pragmatică a termenilor, ce deseori depășește limitele incluse în dicționare. Să recurgem la exemple.

Termenul *a vegeta* – „1. (despre plante) a trăi, a crește, a se dezvolta” [9] din enunțul care urmează migrează din domeniul ecologic în limba comună cu sensul „fig. (despre oameni) a trăi fără a realiza nimic, a duce o viață obscură, lipsită de activitate, de perspective; a trăi fără a realiza nimic, fără a avea o activitate dinamică”: „Milioane de copii vegetează ca plantele din cauza vaccinurilor, care omoară umanitatea” [10]; un alt sens vedem în acest exemplu extras din context economic, unde verbul „a vegeta” (a avea o activitate fără dinamică) intră în conexiune cu un subiect inanimat, ceea ce prezintă o creație a autorului: „La începutul anilor 2000, deci după un deceniu de postcomunism, exporturile României vegetau în jurul a 10-11 miliarde dolari și se părea că mai mult economia românească nu putea da la extern” [11].

În exemplele citate asistăm la o desemantizare mai pronunțată, deoarece în comparație cu sensul direct care are o conotație pozitivă, aici termenului a *vegeta* i se atribuie un sens negativ.

Un termen-cheie în limbajul specializat al ecologiei care este suprasolicitat și în comunicarea de zi cu zi este *a polua* – „1. a infecta, a vicia mediul înconjurător cu diverse substanțe nocive”, care capătă sens nou „a profana, a murdări, a denatura o informație”:

Context ecologic	Context neterminologic
„Este pericol de poluare pe Dunăre, după ce aproape 850 de tone de îngrășământ chimic au ajuns pe fundul apei” [12].	Această poluare cu speculații deocheate, „aruncate ca din praștie” asupra norodului, are menirea de a discredita anumite personalități ale României [13].

Utilizarea acestui termen din vocabularul ecologic cu sens figurat în context neterminologic are ca scop de a atrage atenția cititorului printr-un limbaj original și afectiv.

Termenul *brumă* pune pe prim-plan sensul terminologic ce aparține domeniului științelor: „cristale fine de zăpadă care se formează noaptea (în anotimpurile de tranziție) prin înghețarea vaporilor de apă din atmosferă și care se depun pe plante, pe sol, pe obiecte. 2. (pop.) chiciură; 3. strat fin, alburii, care acoperă unele fructe (sau plante)”, urmat de sensul figurat „4. fig. cantitate mică de...” Așadar, comparând exemplele ce urmează, observăm că prin analogie, termenul *brumă* se determinologizează păstrându-și extensiunea de „cantitate mică”. Constatăm o conexiune a termenului *brumă* cu unități lexicale atât din limba comună, cât și din limbajul politic, generând expresii metaforice originale bazate pe analogia formei. Autorii din textele ce urmează pun în evidență cantitatea neînsemnată sau aproape lipsa de moralitate omenească asemănând-o cu fenomenul meteorologic *brumă* care apare în cantități foarte mici și numai în anotimpurile de tranziție. O situație similară se observă și în contextul politic, unde prezența unui guvern interimar nefuncțional și nevaloros este exteriorizată de metafora „brumă de guvern”:

Context ecologic	Context politic, limba comună
„Frigul pătrunzător și bruma groasă au pus stăpânire peste tot” [14].	„...brumă de guvern interimar” [15] „Ne pierd și bruma de moralitate pe care o mai avem” [16].

Termenul ecologic *arșiță* semnifică în terminologia de specialitate „căldură mare și dogoritoare a soarelui; dogoare, zăduf, caniculă”, iar în contexte nespeciale obține o semnificație nouă: „senzație de căldură (și de sete) pe care o are omul bolnav; *p. gener.* febră, temperatură”. Pentru comparație venim cu două exemple care demonstrează diferența de sens, dar și nucleul conotativ care unește aceste două cuvinte: sentimentul de căldură și senzația de înfocare care se percep în ambele situații:

Context ecologic	Context neterminologic
„După ploi, vine arșița! Fructele de sezon te ajută să faci față caniculei” [17].	„În arșița dragostei: poeme și confesiuni despre Mircea Eliade” [18, p. 1].

Verbul a *defrișa* – „I. tranz. a înlătura (prin tăiere sau prin ardere) arborii și alte plante lemnoase spre a face un teren propriu pentru agricultură, pășunat, construcții etc. sau pentru a-l împăduri din nou; a despăduri”, care prin metaforizare își atribuie un sens nou figurat „2. (fig.) a descurca, a lămuri, a limpezi (o problemă); a aborda punctele esențiale, fără a trata fondul.”

Context ecologic	Context economic
„UNIMEDIA amintește că, anterior, pe teritoriul Centrului ARTICO s-au defrișat copaci” [19].	„Domeniul agroalimentar este un domeniu mai puțin «defrișat», mai puțin supus privirii critice a publicului” [20].

La baza desemantizării termenului *a defrișa* ca și în cazul multor exemple din stilul publicistic va sta principiul expresivității și originalului, care este o condiție principală în determinologizarea parțială a termenilor. Acest exemplu ilustrează o accepție neterminologică, care reprezintă rezultatul unei analogii din necesitatea de a denumi situația neclară din domeniul agroalimentar.

Pe lângă migrarea termenilor ecologici în limbajul comun se atestă destul de des și prezența lor în limbajele, care caracterizează domeniile relativ înrudite ecologiei. Similă este situația termenului „eroziune”, care se referă la limbajul ecologic și medicinal – „1. proces complex de roadere și de săpare a scoarței terestre prin acțiunea unor agenți externi; rezultatul acestui proces, erodare; proces de roadere a corpurilor pe (sau prin) care curge un fluid; 2. ulceratie ușoară, superficială a pielii sau a mucoaselor, cauzată de agenți fizici, chimici, mecanici sau apărută în urma unei inflamații; excoriație”. Acest termen însă se bucură de o nouă conotație neterminologică fiind inclusă de dicționar: „(fig.) degradare progresivă, uzură lentă”. Să observăm următoarele exemple:

Context ecologic	Context medical, politic
„Pe toată suprafața ei, un proces de eroziune foarte activ a scos la zi straturile de cuarțite, a căror culoare roșie violacee conferă zonei un aspect cu totul aparte, ea apărând de la mari depărtări ca o rană deschisă în trupul muntelui” [7].	„Aciditatea sucurilor și prezența zaharurilor pot avea un efect de eroziune asupra danturii” [21]. „Nu va exista însă o revoluție aici, ci doar o eroziune lentă a puterii”, mai spunea Nemțov [7].

Un alt termen ecologic care desemantizându-se își găsește loc în mai multe arii specializate este *furtună* – „vânt puternic însoțit de averse de ploaie, de grindină și de descărcări electrice; vijelie”, care apare atât în contexte terminologice, cât și neterminologice:

Context ecologic	Context neecologic
„Nord-estul Statelor Unite urmează să fie lovit în aceste zile de o furtună de zăpadă istorică. Este avertismentul serviciului național de meteorologie” [22].	„... o furtună abătută asupra leului moldovenesc care amenință să adauge ingredientul mortal al instabilității economice în fiertura și așa extrem de toxică moldovenească alcătuită în principal din instabilitate politică, divizare socială plus amenințarea geopolitică dinspre răsărit” [15]. „Anul grevelor în aviația europeană. Furtuna angajaților nemulțumiți a scos la iveală puterea sindicatelor” [23].

În contextele citate mai sus semnificația nou-apărută se formează în baza primului sens al cuvântului *furtună* și denotă „zbucium, tulburare” în accepție economică și „revoltă, răscoală, stare de neliniște puternică” în cazul unui context uzual.

Exemplele analizate demonstrează că determinologizarea termenilor ecologici prezintă o deviere de sens ce apare în urma unei analogii făcute de vorbitor pentru a numi concepte noi. În cele mai dese cazuri, utilizarea repetată a acestora în diferite contexte a impus înregistrarea lor în dicționare atât generale, cât și de specialitate. În cadrul determinologizării termenilor ecologici observăm un proces invers terminologizării, bazat pe același principiu al analogiei. Cu atât mai mult, noile nuanțe conotative ce aparțin termenilor ecologici datorită metaforizării obțin nuanțe expresive.

În concluzie, menționăm că termenii din limbajul ecologic pe lângă sensul lor primar ce îl păstrează, își atașează noi conotații pe dată ce se infiltrază în alte limbaje, cum ar fi: medicină, biologie, economie, politică etc. Este de accentuat faptul că niciun context nu relevă exemple de desemantizare totală, fiecare sens nou conotativ apare ca urmare unei analogii, anume această analogie determină legătura dintre sensurile pe care cuvântul/ termenul le posedă.

În urma acestei analize, remarcăm importanța proceselor de terminologizare și determinologizare într-o limbă. Aceste două fenomene sunt o parte primordială și inevitabilă a limbajelor specializate, un inel de conexiune între ele, dar și limba comună.

Referințe bibliografice

1. Galisson, R. *Recherche de lexicologie descriptive. Banalisation lexicale*. Paris: Nathan, 1978. 432 p.
2. Кутина, Л. *Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем// Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва: Наука, 1970.

3. Bidu-Vrânceanu, A. *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*. s.l.: Editura Universității din București, 2007. 266 p.
4. Cepraga, L. *Studiu asupra terminologiei managementului economic în limba română*. Chișinău: Editura ASEM, 2006. 279 p.
5. Rizea, M. *Termenul din perspectiva unei terminologii externe*. http://www.softwinresearch.ro/publications/linguistics/TERMENUL_DIN_PERSPECTIVA_UNEI_TERMINOLOGII_EXTERNE.pdf. [Vizitat 13 02 2016]
6. *DEXI Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. Chișinău: ARC, Gunivas, 2007. 2280 p.
7. www.adevarul.ro. http://adevarul.ro/international/asia/video-turkmenistanul-prezinta-poarta-iad-cea-mai-noua-atractie-turistica-tara-1_53a6d22f0d133766a8cc9515/index.html. [Vizitat: 11 02 2016.]
8. www.romanalibera.ro. <http://www.romanalibera.ro/actualitate/eveniment/epide-mia-de-hiv--tinuta-in-frau-in-sali-de-injectare-pentru-toxicomani-352378>. [Vizitat: 12 02 2016.]
9. <http://dexonline.ro>. <http://dexonline.ro/lexem/mereologie/191759>. [Vizitat 05 08 2013.]
10. www.ziare.com. <http://www.ziare.com/viata-sanatoasa/sanatate/un-medic-da-cartile-pe-fata-vaccinurile-extrem-de-periculoase-pentru-om-1212140>. [Vizitat 12 02 2016.]
11. www.jurnalul.ro. <http://jurnalul.ro/editorial/exporturile-care-nu-aduc-fericirea-i-684669.html>. [Vizitat 12 02 2016.]
12. www.digi24.ro. <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Actualitate/Social/Pericol+de+poluare+pe+Dunare+Aproape+850+de+tone+de+ingrasamant+>. [Vizitat: 12 02 2016.]
13. www.gazetanord-vest.ro. <http://www.gazetanord-vest.ro/2015/02/e-vreema-specu-latiilor/>. [Vizitat: 12 02 2016.]
14. www.prosport.ro. <http://www.prosport.ro/alte-sporturi/reportaj-botezul-apa-inghetata-prosport-asistat-salupa-lacul-snagov-ultimul-antrenament-2014-unicilor-campioni-mon-diali-anul-trecut-dor-oasele-gleznele-degetele-incalzesti-impresia-lovit-masina-13747160>. [Vizitat: 12 02 2016.]
15. www.europalibera.org. <http://www.europalibera.org/content/blog/26845396.html>. [Vizitat: 12 02 2016.]
16. www.gandul.info. <http://www.gandul.info/gandul-live/cristian-tudor-popes-cu-clipurile-de-promovare-a-orei-de-religie-in-scoli-nu-sunt-nimic-altceva-decat-manipulare-si-propaganda-13926531>. [Vizitat 12 02 2016.]
17. www.libertatea.ro. <http://www.libertatea.ro/detalii/articol/dupa-ploi-vine-arsita-fructele-de-sezon-ajuta-sa-faci-fata-canicula-497304.html#ixzz3UaL6w15A>. [Vizitat 12 02 2016.]
18. Devi, M. *În arșița dragostei: poeme și confesiuni despre Mircea Eliade*. București: TAJ, 2012.

19. [www.unimedia.info. http://unimedia.info/stiri/masuri-fara-precedent-in-paris-pentru-eliminarea-masinilor-poluante-88403.html](http://unimedia.info/stiri/masuri-fara-precedent-in-paris-pentru-eliminarea-masinilor-poluante-88403.html). [Vizitat 12 02 2016.]
20. [www.ziarulevenimentul.ro. http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/politica/fost-presedinte-cj-iasi-a-voi-ataca-toate-hotararile-luate-din-martie-2014-pana-in-prezenta-203523.html](http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/politica/fost-presedinte-cj-iasi-a-voi-ataca-toate-hotararile-luate-din-martie-2014-pana-in-prezenta-203523.html). [Vizitat 12 02 2016.]
21. [www.csid.ro. http://www.csid.ro/health/sanatate/sucurile-naturale-cheia-unui-organism-sanatos-13204990/](http://www.csid.ro/health/sanatate/sucurile-naturale-cheia-unui-organism-sanatos-13204990/). [Vizitat 12 02 2016.]
22. [www.jurnaltv.md. http://www.jurnaltv.md/news/2015/1/26/furtuna-de-zapada-istorica-in-sua-10092449/](http://www.jurnaltv.md/news/2015/1/26/furtuna-de-zapada-istorica-in-sua-10092449/). [Vizitat 16 02 2016.]
23. [www.businessmagazin.ro. http://www.businessmagazin.ro/analize/transporturi/anul-grevelor-in-aviatia-europeana-furtuna-angajatilor-nemultumiti-a-scos-la-iveala-puterea-sindicatelor-13730819](http://www.businessmagazin.ro/analize/transporturi/anul-grevelor-in-aviatia-europeana-furtuna-angajatilor-nemultumiti-a-scos-la-iveala-puterea-sindicatelor-13730819/). [Vizitat 12 02 2016.]